

személyes történelem

NÉMETHI GÁBOR

Hatvani vasutasok internálása az ötvenes években

A résztvevők úgy emlegetik, hogy harmincnégy vasutascsaládot telepítettek ki Hatvanból 1950 júniusának második felében. Ez azonban csak megközelítően felel meg az igazságnak. A kitelepített vasutascsaládok száma az egyes visszaemlékezők adatai szerint legalább harminchét, de lehet, hogy a negyvenet is meghaladja. Aztán nem csak családokat telepítettek ki, hanem egyedülálló vasutasokat, sőt nem vasutasokat is.

A hatvaniak kitelepítésének egyik sajátossága az, hogy a családokat szétszakították: családapákat és az önálló férfiakat különböző kényszermunkatáborokban dolgoztatták ipari jellegű munkákon, a feleségeket a gyermekekkel két hortobágyi állami gazdaságba vitték mezőgazdasági munkára.

A másik sajátosság az, hogy Hatvanból nem földbirtokosokat, gyárosokat, a Horthy-rendszer magas beosztású tisztviselőit, katonatiszteket, gazdag parasztokat „Tító-ügynököket”, csendőröket internáltak. Hatvanból vasutas munkásokat, feleségeiket, gyermekeiket telepítettek ki és dolgoztattak rabszolgajobbágsorban.

A tüntetés

A hatvani vasutasok internálására ürügyként az 1950. június 19-én lezajlott tüntetés, illetve az abban való részvétel szolgált.

Hatvan területét ketté osztja a várost észak-dél irányában átszelő Zagyva, illetve a vele nagyjából párhuzamosan futó vasútvonal. A folyó bal partján terül el Óhatvan, a jobb parton pedig Újhatvan, amelyet jobbra vasutasok laknak. Újhatvant, a Rákóczi út szeli ketté. A Rákóczi úton, az 1930-as évek legelején egy neobarokk katolikus templom épült, és csaknem vele egyidőben, hozzá csatlakoztatva egy kis kolostor a ferences rendi szerzetesek számára.

Június 19-én reggel, hat óra tájban néhány leponyvázott teherautó érkezett az újhatvani katolikus templom elé. Az autókön államvédelmiek kíséretével mosonmagyaróvári, tatai szerzeteseket és apácákat hoztak azzal a szándékkal, hogy őket további intézkedésig a ferencesek kolostorában helyezik el. Ez a kolostor azonban túlságosan kicsi volt, hogy a jövevényeket befogadhassa, hiszen korábban csak néhányan éltek itt: Aurél, András és Géza páterek Kriszten Ferenc rendfőnök vezetésével, s még két fráter (fel nem szentelt testvérek).

A szerzeteseket hozó teherautók nem tudtak beállni a kolostor szűk udvarára, de az államvédelmiek talán nem is akarták titkolni jövetelük célját. A barátokat és az apácákat kihívóan a templom lépcsőjére telepítették, hogy

az utcai járókelők is lássák őket. Később aztán beterelték a kolostorba, meghagyva nekik, hogy a kolostort egyelőre nem hagyhatják el.

Egyik szobában a szerzetesek, a másokban az apácák zsúfolódtak össze. Ágyakat sem biztosítottak számukra: szalmát terítettek a padlóra, az lett a fekhelyük.

Közben elterjedt a híre a kolostorban történeknek. A hatvani ferencsek népszerűek voltak. Hittant tanítottak a közelben levő általános iskolában, jó hírű énekkart alakítottak az iskolás lányokból, a rossz anyagi körülmények között élők számára adományokat gyűjtöttek, maguk pedig igen szerény körülmények között éltek.

A kezdetben rögtönzöttnek, ösztönösnek tűnő megmozdulás egyre növekedett, utólag többen úgy ítélték meg, hogy szervezett jellegűvé vált. Az akkori vezetők és az antiklerikalizmusra hangolt újságok azt állították, hogy a „klerikális reakció aknamunkájának” volt köszönhető a tüntetés. Az egyházi megfigyelők viszont úgy vélik, hogy a hatalom tudatosan provokálta a tüntetést. Ezzel akartak ürügyet teremteni az egyházi vezetők és a vallásos emberek elleni fellépésre. Csapást akartak mérni, úgymond, a klerikális reakcióra. – Egy résztvevő szerint, a provokátorok azzal biztatták az egybegyűlteket, hogy hamarosan megjönnek a tatai bányászok megakadályozni a papok elvitelét.

A tüntetésben tevőlegesen csak a tömeg egy része vett részt. Ők álltak körül a templomot, a kolostort és az utcák torkolatát. Beszélgettek, vitatkoztak a helyzetről, a tennivalókról, időnként imádkoztak és templomi énekeket énekeltek. A lobbanékonyabbak feldühödve megállították a járműveket, a gyerekek kövel is megdobálták a hatóságinak vélt gépkocsikat, gorbáskodtak a szétosztatást szorgalmazókkal. Sokan voltak olyan utcai járókelők, akik munkába, üzletbe, iskolába menve (ekkor volt az első osztályosok beiratása) csak néhány percre álltak meg, mások kíváncsiságtól hajtva a járdán állva nézték az eseményeket, kívülállóként.

Megjelentek megsejlelni a tüntetést a párt és a tanács helyi vezetői is, majd megtették a szükségesnek vélt intézkedéseket: népnevelőket küldtek ki a tömeg szétosztatására, illetve egyes vélemények szerint a tüntetők megfigyelésére, összeírására. A történeteket jelentették a megyei és az országos felsőbb szerveknek.

A délután folyamán meg is érkeztek Budapestről meg Egerből azok a vezetők, akik átvették a tüntetők elleni akció irányítását: Farkas Mihály és Péter Gábor, illetve a megyei első titkár: Egri Gyula. De megérkeztek a város szélére az ÁVH budapesti, majd miskolci osztagai. Először kísérletet tettek békés megoldásra – tessék-lássék.

A tüntetés szétverése

Péter Gábor, az államvédelmiek parancsnoka, a városi rendőrkapitányság épületéből telefonált a kolostorba. A rend főnökétől követelte, hogy oszlassa szét a tömeget. Ő azonban kijelentette, hogy ezt nem tudja megtenni. Erre nincs eszköze, de nincs rá módszere sem. Hozzátette: különben nem is az ő feladata, hogy egy ismeretlen személy utasítására, aki neki be sem mutatkozik, szétoszlassa a tömeget.

A parancsnok ekkor Géza atyát kérte a telefonhoz, a legnépszerűbbet a szerzetesek közül. Ő készségesnek mutatkozott. Kijelentette, hogy a maga részéről mindent megtesz, amit tud. Ki is ment a hívekhez. Könnyörgött ne-

kik, hogy ha jót akarnak a szerzeteseknek és nem akarnak maguk is bajba kerülni, vonuljanak haza.

A rábeszélés azonban hatástalan maradt. Azt válaszolták a tüntetők, hogy ha ők hazamennek, a szerzeteseket elviszik Szibériába.

Ez este nyolc óra tájban történt. Fél tízkor Péter Gábor ismét telefonált: szétszólt-e a tömeg? Amikor közölték vele, hogy a tüntetők nem hajlandók hazamenni, csak annyit mondott: – Most már ne csináljanak semmit, majd én intézkedek. Az ávosok megkapták a parancsot. Körbefogták a tüntetés színhelyét, majd vízi fecskendővel, riasztó lövésekkel szétverték a tömeget, és megkezdték a letartóztatásokat.

Az államvédelmiek első csoportja Budapestről már délelőtt tíz óra tájban megérkezett. Egyelőre nem csináltak semmit, csak elzárták az utat Pest felől, tájékoztatták a város vezetőitől és vártak. Később megérkeztek a miskolciak lefüggönyözött autóbuszokkal. Ők a belváros felől közelítették meg a tüntetés színhelyét, majd a környező utcákat is megszállták.

Várakozás közben, feltevések szerint, a parancsnokságtól kaptak szeszes italt, mások szerint a környék vendéglőiben (is) iszogattak.

Az est beállta után a gyermekek, az alkalmi kíváncsiszkodók legtöbbször hazatért, csak a meggyőződéses elszántak maradtak a helyszínen.

Este, tíz óra tájban, az államvédelmiek gépkocsijaik lámjaival megvilágították a színhelyt. A tisztek hangszóróval felszólították a tömeget, hogy oszlanak szét és menjenek haza. Amikor ennek nem volt foganatja, fecskendők-ből vizet zúdítottak rájuk, de az is hatástalan maradt. Végül jelző vagy riasztó lövéseket adtak le, majd a teherautókról leugráltak a katonák, drótkötélből kordont húztak és puskatussal kezdték verni az embereket.

Jajgatás, sikoltozás kezdődött, a tüntetőkön páni félelem lett úrrá. Aki tehette menekült: megpróbáltak meglapulni az árokban, felmászta a fákra, átugráltak a kerítéseken, elbújtak a kukoricásban, bemenekültek a templomba, a kolostor udvarába, elrejtöztek a közeli iskola pincéjében.

A tüntetés szétverése közben hangszórókból mozgalmi indulókat harsogtattak.

Őrizetbe vétel, az első kihallgatások

A tüntetés szétverése közben már megkezdődött az emberek őrizetbevétele, de nemcsak a helyszínen levő tüntetőket és bámészkodókat fogták le, hanem voltak akiket a lakásukról hurcoltak el feltehetően besúgók feljelentései alapján. Bemondtak neveket a kihallgatás során pusztán azért is, hogy megszabaduljanak a kínzásoktól. (A lakásáról vitték el például Aradi István vasutast, Tóth János cukorgyári munkást és Nagy Istvánt.)

Az őrizetbe vettek a régi katolikus kör épületébe vitték, ott várakoztatták és vallatták őket. Már várakozás közben megalázó, fenyegető módszerekkel igyekeztek megfélemlíteni őket. Füllábon kellett állniok, majd a katonai kiképzés során alkalmazott, kínzó „csuklógyakorlatokat” kellett végezniök: fekvőtámaszt és egyebeket.

A kihallgatás során azt akarták kideríteni, kik voltak a felbújtók, a szervezők és a tüntetés irányítói.

A legfogottak közül többet hazaengedtek, másokat a szerzetesekkel együtt Budapestre szállítottak az Andrássy út 60-ba vagy más fegyintézetbe.

Leszámolás a vasutasokkal

Az események híre eljutott a hatvani vasútállomásra is. A pártvezetőség népnevelőket küldött ki a helyszínre a tüntetés szétoszlására, de annak

megfigyelésére is, hogy kik a résztvevők. Ennek nyomán egyes vasúti dolgozók már másnap megkapták a határozatot arról, hogy felfüggesztették, illetve elbocsátották őket állásukból „a demokráciaellenes” tüntetésben való részvétel miatt, – anélkül, hogy meghallgatták volna előzőleg őket.

A visszaemlékezők szerint a hatvani főnökség sztálinista vezetői már a tüntetés előtti hetekben készültek leszámolni azokkal, akiknek személye száka volt szemükben. Róluk fekete listát állítottak össze. Aláírásokat gyűjtöttek, hogy követelik eltávolítani a becsületes vasúti dolgozók köréből a reakciósokat, az imperializmus bérencit.

Hogy ki miért került elbocsátásra és az internálandók listájára, ma még nem tudhatjuk. Maguk az áldozatok is sokat töprengtek ezen. Mégis a következő okokat lehet számításba venni: csapást akartak mérni a „jobboldali szociáldemokratákra és klerikális reakcióra”, hogy a vasútnál teljessé tehesék a korlátlan központosított hatalmat. El akarták távolítani a vasutasok köréből azokat a régi szakembereket, akiknek tekintélyük, befolyásuk volt munkatársaik körében és volt bennük annyi gerinccesség is, hogy szót mertek emelni a szűklátókörű politikai érdekek érvényesítése ellen. Ezen kívül voltak, akik ezt az alkalmat akarták felhasználni kicsinyes, vélt vagy valódi sérelmeik megbosszulására.

Vannak jelek, amelyből arra is következtethetünk, hogy a Rákosi-klikk el-lenszenvezett a vasutasok képzetesebb rétegével. Ennek credete visszavezet a Tanácsköztársaság idejére, amikor a dunántúli vasutasok sztrájkja szegült szembe a poretárdiktatúrával. A Horthy-korszakban, az osztályharcos szocialista vasutasok eltávolításával az átlagosnál közismerten magasabb fizetésekkel a vasutaságot sikerült a rendszer megbízható támaszává tenni. Ezért is Rákosiék a vasutaságot munkásarisztokratáknak tekintették, de igazában nem is tartották őket munkásoknak, mert „értéket nem termelő dolgozók” voltak. A felszabadulás utáni koalíciós kormányzás idején a vasutasok többsége nem a kommunista párt tagja lett, hanem elsősorban szociáldemokrata, aztán kispárti és parasztpárti. (Moldova György könyvéből tudjuk, hogy nemcsak Hatvanban, hanem Záhonyban is tömegesen telepítették ki a vasutasokat az ötvenes években.)

Fegyelmi tárgyalás és elbocsátás

A hatvani vasutasok elleni megtorlás nem zárult le a tüntetést közvetlenül követő elbocsátással és felfüggesztéssel. *Csanádi György*, a MÁV vezérigazgatója fegyelmi vizsgálatot rendelt el, a felfüggesztés iránti korábbi intézkedést fenntartva. Június 23-án távirattal idézték meg a hatvaniakat a 26-án, 12 órára kitűzött fegyelmi tárgyalásra, Budapestre. Az idézésben az is szerepelt, hogy a tárgyalásról való távolmaradás a határozathozatalt nem gátolja. Ennek kimondása nem volt alaptalan, hiszen a megidézetteknek egy része, ha akart sem tudott volna eleget tenni a felszólításnak, mert ekkor már az államvédelmisk foglya volt.

Hetvenhét terhelt ügyét tárgyalta másfél nap alatt a nyilvánosság kizárásával a *dr. Lantos György* elnökletével ülésező elsőfokú külön fegyelmi tanács. Tizennégyen nem jelentek meg a tárgyaláson. Közülük ötről tudjuk biztosan, hogy már letartóztatásban voltak. Védőügyvédje csak *Kontra József* államvédelemnek és *Vass Pál* államfőnököknek volt.

A vizsgálat alá vontak közül negyvenet minősítettek vétkesnek szolgálati vétségben (!), amely a köztársasági és demokratikus államrenddel ellentétben álló magatartásban nyilvánult meg.

Törvénysértő volt a fegyelmi tanács döntése azért, mert még ha a vádlottak részt vettek volna is a tüntetésben, az nem minősíthető szolgálattal ellentétes tevékenységnek. Ráadásul a fegyelmi tanács határozata kimondta azt is, hogy a vasutasok egy részét azért büntetik, mert ha ők nem is, de a családtagjaik követték el a nekik felrótt vétséget. Azonnali hatállyal elbocsátottak harminchetet, ennél kisebb büntetéssel sújtottak tizenhatot. Három esetben további vizsgálatot tartottak szükségesnek. Mindössze hat vádlottat mentettek fel.

A bizottság úgy döntött, hogy az eljárás alá vont tizenhat nyugdíjas ügyében az eljárást megszünteti, mert rájuk nem terjed ki a hatásköre, de megfelelő megtorlás céljából ügyükről értesíti a nyugellátást folyósító hivatalt. A nyugdíjintézet a kapott értesítés nyomán megvonta a nyugdíjukat.

A vasutas férjek elburcolása

A fegyelmi tárgyalás még be sem fejeződött, már 26-án éjszaka őrizetbe vették a hatvani vasutasok újabb csoportját: *Ignatovits Sándort, Zsáka Lászlót, Csabli Lajost, Dévényi Jánost* és másokat. Azt mondták nekik, hogy csak néhány perces kihallgatásra kell bemenniük a rendőrkapitányságra. Ott azonban a fogdában gyűjtötték össze, majd teherautókkal a kistarcsai internálótáborba szállították őket. Innen kerültek néhány hét után vagy a recski kényszermunkatáborba, vagy internáltként kellett dolgozniuk az ország különböző városaiban a nagy építkezéseken: Sztálinvárosban, Inotán, Isaszegen, Gödöllőn és máshol.

A családtagok kitelepítése

A feleségek és a gyermekek hiába várták vissza a rendőrkapitányságról az „ötperces kihallgatásra” elvitt apákat. Június 27-én, kedden, éjfél után teherautók álltak meg harmincnégy család háza előtt. A lakásokba benyomuló ávosok közölték a rémült anyákkal, hogy kitelepítik őket gyermekeikkel együtt a Hortobágyra: a férjük már előre is ment a lakást elfoglalni és előkészíteni. Egy órát adtak a szükséges bútortzatok, ruhaneműk és élelmiszer összegszecsomagolására. Az anyák megpróbálták tiltakozni, egyesek jajgatva ellenálltak, mások megtörten engedelmeskedtek. Felrakták a teherautóra az ágyat, varrógépet, edényeket, ágyneműt, ruhaneműt, élelmiszert. Volt aki disznót, kecskét is. Mielőtt kivilágosodott volna, megindultak a teherautók a Hortobágyra. Az üresen maradt lakásokat egyelőre lepecsételték. Az állatokat a szomszédok vagy a rokonok gondozták egy ideig. Aztán a magántulajdonban levő családi házakat államosították, a lakásokat a rendszer kegyeltjeinek utalták ki. Így kapott lakást az új tanácselnök, az MSZBT függetlenített titkára, több vasutas, rendőr és mások. A lakásban maradt ingóságokat leltárba vették, majd azokat a kegyeltnek juttatták: „Rákosi elvtárs ajándékeként”. Legalábbis egyesek erre hivatkozva tagadták meg később a visszaszolgáltatást.

Harminchat hónap internálás

Miután a fizikai kényszer alkalmazásával lefolytatott vizsgálasok nem jártak eredménnyel, mert nem sikerült elegendő bizonyítékot kicsikarni a bírósági eljáráshoz, a foglyokat a kistarcsai internálótáborba vitték. Onnan irányították át őket a különböző kényszermunkatáborokba. Ezek közül a legembertelenebb a recski tábor volt, ahol nagyon rossz élelmezés mellett követ bá-

nyásztattak a rabokkal. Gyakori volt a tettleges bántalmazás, a lelki meg-
alázás. A külvilággal nem érintkezhetek: levelezést nem folytathattak, cso-
magot nem kaphattak, látogatót nem fogadhattak.

Nem volt ennyire embertelen a bánásmód a nagy építkezések mellett ki-
alakított internálótáborokban. Itt kapcsolatot tarthattak az otthoniakkal, még
látogatni is lehetett őket.

Az asszonyok és a gyermekek a Kónya-pusztai és a Borzas-pusztai állami
gazdaságban kerültek szinte jobbgyorsorba. Nem voltak körül kerített zárt
táborban, de rendőrök őrizték őket. Körletüket engedély és rendőri felügyelet
nélkül el nem hagyhatták. A bánásmód, a hangnem durva és sértő volt. Tö-
megesen istállóban és egyéb gazdasági épületben voltak elszállásolva. Mun-
kába rendőri kísérettel jártak. A városi munkásasszonyok számára ismeretlen
mezőgazdasági munkát kellett végezni, olyan csekély bérért, amelyből a csa-
lád számára szükséges élelmet is alig tudták megfizetni. Munkaruhát nem
kaptak. Tisztálkodási és egészségvédelmi feltételeket nem biztosítottak szá-
mukra. Levelezésüket cenzúrázták, látogatót csak engedéllyel fogadhattak,
csomagot meghatározott időnként kaphattak hazulról.

A szabadulás

Az internált vasutasok közül néhányat szabadon engedtek már 1951 de-
cemberében, de ezek legtöbbször néhány hét múlva újra internálták családjuk
után a Hortobágyra. Aztán a csecsemőket, óvodás korúakat és néhány kisiskó-
lást engedtek haza a rokonokhoz. Csak 1953-ban történt meg az internáló-
táborok felszámolása. Egyeseket már tavasszal, legtöbbször a nyár folyamán,
az utolsókat szeptemberben engedték haza. A szabadulás után megtiltották
nekik, hogy a történekről beszéljenek. A lakásukba csak akkor térhettek
vissza, ha a helyükre beköltözött lakó önként visszaadta a lakást vagy ha
megfelelő cserelakást ajánlottak fel. Így a legtöbben rokonoknál, ismerősök-
nél kaptak férőhelyet, vagy albérlők lettek.

A korábbi munkahelyekre nem vették vissza a vasutasokat, csak az öt-
venes évek végén. Addig a környék bányáiban, ipari üzemekben kerestek
munkát, de még innen is elbocsátottak néhányat, mint egykori internáltat.

1957 után, fokozatosan rendeződtek ügyeik. Lakáshoz jutottak, visszakap-
ták, visszavásárolták a házukat, néhányan segínyt kaptak az életük újra-
kezdéséhez.

A gyermekek igyekeztek az iskolában behozni a lemaradást.

A legtöbb vasutasnak felajánlották, hogy visszaveszik őket a korábbi
munkahelyükre. Rehabilitálási kérelmüket azonban elutasították arra hivat-
kozva, hogy erre nincs szükség, mert nem bírósági ítélet sújtotta őket. Nyug-
díjuk megállapításakor az internálásban töltött éveket nem vették figyelembe.

A több mint háromévi szenvedés mély nyomokat hagyott az internáltak-
ban. Egészségük súlyosan megkárosodott. Volt, aki elzüllött, sohasem tu-
dott visszatalálni a társadalomba. Mások még évtizedek múlva is attól ret-
tegték, nehogy újból elvigyék őket. (Ma sem mernek beszélni a velük törté-
nekről.) Vannak, akik még mindig féltik gyermekük jövőjét, nehogy hátrá-
nyosan érje, ha kiderül, hogy a szülei internáltak voltak.

Amikor ezek az emberek a legnagyobb bajban voltak, sem a felettes szer-
veiktől, sem a szakszervezettől nem kaptak védelmet, támogatást. Ideje len-
ne pótolni és jóvá tenni azt, amit még lehet... *(Folytatása következő lapszá-
munkban.)*